

ВІДГУК

офіційного опонента доктора педагогічних наук, професора, завідувачки кафедри педагогіки, психології, початкової, дошкільної освіти та управління закладами освіти Закарпатського угорського університету імені Ференца Ракоці II БІДИ Олени Анатоліївни про дисертаційне дослідження МИХАЛЬЧЕНКО Наталії Вячеславівни на тему: «Теоретико-методичні засади підготовки майбутніх вчителів початкових класів до розвитку рефлексії молодших школярів», подане на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.04 - теорія і методика професійної освіти

З метою здійснення експертизи дисертації Михальченко Наталії Вячеславівни нами було проаналізовано її зміст а також реферат й основні наукові праці дисертантки. Узагальнені результати викладено у наступних положеннях.

Актуальність обраної теми та її зв'язок з відповідними планами галузей науки. В умовах ринкової економіки, інформаційно-технологічного розвитку сучасній школі потрібен педагог, який би вмів займатися творчим пошуком, мати професійну компетентність, проявляти у професійній діяльності креативність, працювати в нових формах, та підвищувати свій професійний розвиток відповідно до загальносвітових тенденцій. Особливої ваги проблема розвитку рефлексії набуває в молодшому шкільному віці, який є сенситивним періодом становлення основ навчальної діяльності, довільності поведінки та внутрішньої позиції школяра. Метою розвитку рефлексії молодших школярів, професійної взаємодії суб'єктів освітнього процесу є створення умов для всебічного розвитку особистостей, їхньої соціальної мобільності, ініціативи, формування моральних і професійно значущих якостей, загальнолюдських цінностей; розкриття інтелектуального і творчого потенціалу особистості талантів, свідомого суспільного вибору; особистісного й професійного саморозвитку. Водночас практика початкової освіти засвідчує, що розвиток рефлексії часто має епізодичний характер і не завжди ґрунтується на науково обґрунтованій методології. З огляду на це, дисертація Михальченко Наталії Вячеславівни є актуальною, доцільною та своєчасною. Додаткової актуальності дослідженню надають виклики воєнного стану та соціальних трансформацій в Україні, що актуалізують потребу у формуванні в дітей умінь саморегуляції, усвідомлення власних емоцій і дій, здатності до внутрішньої стійкості. Рефлексія виступає важливим ресурсом психологічної підтримки та розвитку суб'єктності молодшого школяра.

На основі цілісного вивчення досліджуваного процесу підготовки майбутніх вчителів початкових класів до розвитку рефлексії молодших школярів авторка пропонує шляхи розв'язання цієї проблеми відповідно до нових реалій сьогодення, нової парадигми освіти як системи методологічних

принципів, що передбачають змістові й технологічні перетворення, реалізації Концепції Нової української школи.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано до науково-дослідної теми кафедри педагогіки та менеджменту освіти Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка (нині кафедра освітніх наук Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка) «Соціально-професійне становлення особистості» (реєстраційний № 0116U003481). Дисертаційне дослідження виконане відповідно до тематичного плану наукових досліджень кафедри початкової та дошкільної освіти Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського «Інноваційно-освітній простір ЗВО як умова успішної самореалізації студентів – майбутніх вчителів початкових класів» (№ 0122U001758) та кафедри початкової освіти Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова «Теоретико-методичні засади наступності в освітньому процесі дошкільної та початкової освіти» (№ 0124U001819).

Тему дисертації затверджено на засіданні вченої ради Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка (протокол № 2 від 09 березня 2026 р.).

Найбільш суттєві наукові результати, що містяться в дисертації. Дисертанткою проаналізовано нормативно-правову базу та сучасні концепції розвитку вищої освіти щодо підготовки майбутніх учителів початкових класів до розвитку рефлексії молодших школярів; обґрунтувати авторську концепцію підготовки майбутніх учителів початкових класів до розвитку рефлексії молодших школярів; з'ясовано сутність рефлексії як психолого-педагогічного феномену та розкрити особливості її розвитку в молодшому шкільному віці; узагальнено стан розробленості проблеми підготовки майбутніх учителів до розвитку рефлексії молодших школярів у вітчизняному й зарубіжному науковому дискурсі; визначено структуру, критерії, показники та рівні готовності майбутніх учителів початкових класів до розвитку рефлексії молодших школярів і розробити методичку її діагностики; розроблено систему та спроєктовано модель системи підготовки майбутніх учителів початкових класів до розвитку рефлексії молодших школярів; обґрунтовано педагогічні умови ефективної підготовки майбутніх учителів до розвитку рефлексії молодших школярів; створено й упроваджено в освітню практику закладів вищої освіти методичне забезпечення підготовки майбутніх учителів початкових класів до розвитку рефлексії молодших школярів; експериментально перевірено ефективність системи підготовки майбутніх учителів початкових класів до розвитку рефлексії молодших школярів.

Нові факти, одержані здобувачкою. Вважаємо, що дисертаційне дослідження Михальченко Наталії Вячеславівни є комплексним, у якому *вперше цілісно обґрунтовано концепцію* підготовки майбутніх учителів початкових класів до розвитку рефлексії молодших школярів як інтегративну єдність методологічного, теоретичного й технологічного концептів;

розроблено систему підготовки майбутніх учителів початкових класів до розвитку рефлексії молодших школярів, структуровану за цільово-ціннісним, нормативно-організаційним, змістово-теоретичним, операційно-методичним, практико-рефлексивним і результативним компонентами; *спроєктовано модель системи* підготовки майбутніх учителів до розвитку рефлексії молодших школярів, що забезпечує інтеграцію цільово-ціннісного, змістово-теоретичного, операційно-методичного, діагностичного та результативного блоків; *визначено й теоретично обґрунтовано педагогічні умови* ефективної підготовки майбутніх учителів початкових класів до розвитку рефлексії молодших школярів (ціннісно-мотиваційна орієнтація професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів на розвиток рефлексії як базової якості особистості молодшого школяра; створення рефлексивно насиченого освітньо-цифрового середовища професійної підготовки; практико-орієнтований характер професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів до розвитку рефлексії молодших школярів); *розроблено систему критеріїв, показників і рівнів* готовності майбутніх учителів до розвитку рефлексії молодших школярів (мотиваційно-ціннісний, когнітивний, операційно-діяльнісний, рефлексивно-особистісний критерії) та відповідну методику її діагностики; *експериментально доведено* ефективність запропонованої системи підготовки та методичного забезпечення процесу формування готовності майбутніх учителів до розвитку рефлексії учнів початкової школи.

Удосконалено: наукові уявлення про сутність і структуру готовності майбутніх учителів початкових класів до розвитку рефлексії молодших школярів як інтегративної професійної якості; зміст професійної підготовки здобувачів вищої освіти за спеціальністю «Початкова освіта» в частині формування рефлексивної педагогічної позиції; підходи до діагностики професійної готовності майбутніх учителів у контексті гуманістичної та компетентнісної парадигми сучасної вищої освіти.

Дістали подальшого розвитку: положення про рефлексію як психолого-педагогічний феномен у контексті розвитку особистості молодшого школяра; теоретичні засади професійної підготовки майбутніх учителів до організації рефлексивної діяльності учнів; ідеї інтеграції вітчизняного та зарубіжного досвіду формування рефлексивних умінь школярів у систему професійної підготовки педагогів.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Проведений аналіз змісту дисертаційного дослідження, а також публікацій дисертантки виступає у якості підстави для висновку про наукову обґрунтованість й достовірність викладених авторкою результатів. Методологічно обґрунтовано визначення мети, 9 основних завдань і методів наукового пошуку. Завдання дослідження сформульовано методологічно грамотно. Заслугує підтримки авторський підхід до обґрунтування концепції наукового пошуку. Теоретико-методологічні основи дослідження сприяли розробці концептуальних засад

дослідження як єдності соціального, діалектичного, інтегрованого аспектів підготовки.

У вступі до дисертації обґрунтовано актуальність теми дослідження та її зв'язок з науковими програмами, планами і темами; визначено мету, завдання, об'єкт, предмет дослідження; обґрунтовано концептуальні засади дослідження; окреслено методи дослідження; розкрито наукову новизну, практичне значення одержаних результатів та подано відомості про впровадження результатів наукового пошуку; схарактеризовано особистий внесок автора у роботах, опублікованих у співавторстві; подано відомості про апробацію результатів дослідження; наведено структуру та обсяг дисертації.

Обґрунтованість і достовірність отриманих результатів і висновків зумовлена теоретико-методологічним підходом дослідниці і застосуванням комплексу взаємодоповнюючих методів наукового пошуку. Доцільно також позитивно оцінити вміння дослідниці систематизувати й узагальнювати дослідницькі документи і матеріали, що має певну специфіку в педагогічних наукових пошуках.

529, з них 75 іноземною мовою, уможливили кваліфікований науковий аналіз дисертантки у контексті сучасної освіти. Авторка системно підійшла до виокремлення суперечностей, які були у ході дослідження усунуті. Беручи до уваги окреслені суперечності стосовно досліджуваної проблематики, дисертантка, на наш погляд, правильно визначила об'єкт, предмет, мету та провідну ідею дослідження, як вагомому структурному елементу дослідження, якій притаманні інструментальність, належна прогностичність. Одержані дані та результати їх опрацювання вказують на ефективність обраної наукової траєкторії дослідження.

Відзначимо, що новизна і вірогідність загальних висновків дисертаційного дослідження авторки забезпечені методологічною обґрунтованістю вихідних положень, використанням адекватних методів, аналізом значного обсягу науково-педагогічних джерел та науково-методичного забезпечення організації професійної підготовки майбутніх вчителів початкових класів до розвитку рефлексії молодших школярів.

Значення для науки і практики одержаних автором результатів. Практичне значення одержаних результатів полягає в розробленні та впровадженні в освітній процес закладів вищої освіти цілісної системи підготовки майбутніх учителів початкових класів до розвитку рефлексії молодших школярів, що має прикладний характер і може бути безпосередньо використана у професійній підготовці здобувачів освіти. Практичну цінність становлять: розроблена система підготовки майбутніх учителів до розвитку рефлексії молодших школярів, яка може бути інтегрована в освітньо-професійні програми спеціальності «Початкова освіта»; модель системи підготовки, що може слугувати методичним орієнтиром для модернізації змісту, форм і технологій професійної педагогічної освіти; визначені критерії, показники та рівні готовності майбутніх учителів до розвитку рефлексії молодших школярів, які можуть використовуватися для моніторингу якості професійної підготовки; розроблена методика діагностики стану готовності

майбутніх учителів, придатна для застосування під час поточного й підсумкового контролю, а також у межах внутрішньої системи забезпечення якості освіти; методичне забезпечення процесу підготовки (навчально-методичні матеріали, завдання рефлексивного спрямування, кейси, проєктні розробки), яке може бути використане у викладанні педагогічних дисциплін, організації педагогічної практики та підвищенні кваліфікації вчителів.

Результати дослідження впроваджено в освітній процес закладів вищої освіти України, що засвідчено довідками: Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського (довідка № 2231 від 24.06.2024 р.), Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова довідка (довідка № 01.1-07/04/4728 від 23.12.2025 р.), Мукачівського державного університету (довідка № 2539 від 19.12.2025 р.), Волинського національного університету імені Лесі Українки (довідка № 03-24/01/3949 від 23.12.2025 р.), Комунального заклау «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради (довідка № 01-12/892 від 22.12.2025 р.), Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького (довідка № 205/04 від 24.12.2025 р.), Комунального закладу вищої освіти «Дніпровська академія неперервної освіти» (довідка № 691 від 23.12.2025 р.), Первомайської початкової школи № 11 Первомайської міської ради Миколаївської області (довідка № 335 від 24.11.2025 р.), Первомайської гімназії № 5 Первомайської міської ради Миколаївської області (довідка № 237 від 24.11.2025 р.), Первомайської гімназії № 10 імені Миколи Вінграновського Первомайської міської ради Миколаївської області (довідка № 02-22/478 від 12.11.2025 р.), програми стажування «Психолого-педагогічний супровід дітей з особливими освітніми потребами» в рамках проєкту ГО «Асоціація випускників Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова» та благодійного фонду ЮНІСЕФ «Подолання розриву: розбудова потенціалу інклюзивної освіти в Одеській, Миколаївській та Херсонській областях» на базі Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова в період з 17.02.2025 р. по 30.12.2025 р. (довідка № 01.1-02/02/99 від 23.12.2025 р.).

Рекомендації щодо використання результатів і висновків дисертації. Як засвідчує проведений аналіз, наукові здобутки Михальченко Наталії Вячеславівни можуть бути впроваджені в освітній процес закладів вищої освіти, використані під час розроблення навчальних програм, курсів за вибором, тренінгів і семінарів із проблеми розвитку рефлексії молодших школярів, а також у системі післядипломної педагогічної освіти.

Оцінка змісту дисертації та її завершеність. Структура дисертації є методологічно обґрунтованою й логічною. Дисертація і реферат написанні й оформлені згідно з нормативними вимогами. Стиль викладу й аналізу проміжних і кінцевих результатів дослідження, наукових положень і висновків є обґрунтованим на теоретичному і методологічному рівнях.

Робота складається зі вступу, п'яти розділів, висновків до розділів та загальних висновків, списку використаних джерел – 529, з них 75 іноземною мовою, 4 додатків на 66 сторінках, таблиць – 27, рисунків – 16. Повний текст

дисертації складає 560 сторінок, основний зміст роботи викладений на 392 сторінках.

У *вступі* обґрунтовано актуальність теми дослідження та її зв'язок з науковими програмами, планами і темами; визначено мету, завдання, об'єкт, предмет дослідження; обґрунтовано концептуальні засади дослідження; окреслено методи дослідження; розкрито наукову новизну, практичне значення одержаних результатів та подано відомості про впровадження результатів наукового пошуку; схарактеризовано особистий внесок автора у роботах, опублікованих у співавторстві; подано відомості про апробацію результатів дослідження; наведено структуру та обсяг дисертації.

У *першому розділі* – *«Концептуальні та методологічні засади підготовки майбутніх учителів до розвитку рефлексії молодших школярів»* – здійснено аналіз нормативної та законодавчої бази дослідження проблеми підготовки майбутніх учителів початкових класів до розвитку рефлексії молодших школярів, розглянуто проблему підготовки майбутніх учителів початкових класів до розвитку рефлексії молодших школярів у контексті сучасних концептуальних моделей і підходів розвитку вищої освіти, обґрунтовано концепцію підготовки майбутніх учителів початкових класів до розвитку рефлексії молодших школярів.

У *другому розділі* – *«Теоретичні основи проблеми підготовки майбутніх учителів початкових класів до розвитку рефлексії молодших школярів»* – розкрито сутність поняття рефлексія у контексті розвитку особистості молодшого школяра, розглянуто проблема підготовки майбутнього вчителя початкових класів до розвитку рефлексії у сучасному вітчизняному науковому дискурсі, здійснено аналіз зарубіжних наукових підходів та досвіду підготовки майбутніх учителів до розвитку рефлексивних умінь школярів.

У *третьому розділі* – *«Діагностика рівнів готовності майбутніх учителів початкових класів до розвитку рефлексії молодших школярів»* – виокремлено критерії, показники та рівні готовності майбутніх учителів початкових класів до розвитку рефлексії молодших школярів, визначено методикку діагностики стану готовності майбутніх учителів початкових класів до розвитку рефлексії молодших школярів, з'ясовано стан готовності майбутніх учителів початкових класів до розвитку рефлексії молодших школярів.

У *четвертому розділі* – *«Система та методичні засади підготовки майбутніх учителів початкових класів до розвитку рефлексії молодших школярів»* – обґрунтовано систему підготовки майбутніх учителів початкових класів до розвитку рефлексії молодших школярів, розроблено модель системи підготовки майбутніх учителів початкових класів до розвитку рефлексії молодших школярів, обґрунтовано педагогічні умови підготовки майбутніх учителів початкових класів до розвитку рефлексії молодших школярів.

У *п'ятому розділі* – *«Експериментальна перевірка ефективності системи підготовки майбутніх учителів до розвитку рефлексії молодших школярів»* – розроблено методичне забезпечення процесу підготовки

майбутніх учителів до розвитку рефлексії учнів початкової школи, визначено та впроваджено методика і зміст дослідно-експериментальної роботи, проведено якісний і кількісний аналіз результатів дослідження.

Слід відзначити, що загальні висновки відповідають поставленим завданням, обґрунтованість і переконливість яких засвідчують самостійність і логічність суджень, достатню наукову підготовленість здобувачки.

Позитивно розцінюємо представлену у додатках наукову інформацію, а таблиці та рисунки увиразнюють уявлення про цілісність дослідження, проведеного дисертанткою.

Список використаних джерел зроблено з дотриманням встановлених вимог. Рівень узагальнення результатів педагогічного наукового пошуку свідчать про зрілість дисертантки як дослідника проблем педагогіки.

У змісті реферату відображено основні положення дисертації, їх викладено досить повно. Наукові положення, висновки і рекомендації, викладені в рефераті, належним чином розкрито й обґрунтовано в рукописі дисертації. Поняттєво-термінологічний апарат визначено з урахуванням специфіки педагогічного дослідження.

Впровадження результатів дослідження, здійсненого дисертанткою, підтверджується довідками про впровадження.

Констатуємо і той факт, що загальний об'єм основного тексту дисертації відповідає вимогам до написання наукових досліджень, які подаються на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. Наголошуємо на відсутності академічного плагіату.

Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації

Попри відмічений позитив, у роботі є спірні моменти, побажання та зауваження, які спонукають до дискусії, а саме:

1. Здобувачка формулює у роботі значну кількість визначень, що очевидно є позитивом представленого дослідження. Вважаємо, що він набув би ще більшої виразності, якби, наприклад у додатках, вони були систематизовані й викладені у певній послідовності у вигляді таблиці.

2. Позитивно оцінюючи здійснений у роботі аналіз зарубіжного досвіду підготовки майбутніх учителів до розвитку рефлексивних умінь школярів, зазначимо, що, на нашу думку, більш розгорнуте представлення конкретних практик їх упровадження у системі підготовки майбутніх учителів початкової школи окремих країн могло б посилити прикладний аспект дослідження.

3. Досліджуючи процес професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів до розвитку рефлексії молодших школярів, доречно було б, особливо в контексті нинішніх реалій, детальніше розглянути особливості організації самостійної роботи студентів в умовах дистанційного навчання з використанням сучасних інформаційно-комунікативних технологій. Зокрема, доцільним є висвітлення підходів до планування, методичного супроводу та моніторингу результатів самостійної діяльності здобувачів освіти, визначення

оптимального співвідношення синхронних і асинхронних форм взаємодії, а також аналіз інструментів цифрового освітнього середовища, що сприяють формуванню готовності майбутніх учителів початкової школи до розвитку рефлексії молодших школярів.

4. Разом із позитивною оцінкою визначених авторкою теоретичних положень і висновків, на нашу думку, дисертаційна робота набула б більшої досконалості й практичної цінності, якби здобувачка окреслила у висновках прогностичні можливості використання позитивного досвіду застосування авторської системи підготовки майбутніх учителів початкових класів до розвитку рефлексії молодших школярів та визначених у роботі педагогічних умов.

5. Дисертаційна робота широко ілюстрована таблицями, рисунками, аналізом обробки статистичних даних, водночас вважаємо, що деякі з них можна було б перенести в додатки, надавши в самій роботі більше уваги характеристиці виявлених чинників, закономірностей та напрямів реалізації системи підготовки майбутніх учителів початкових класів до розвитку рефлексії молодших школярів.

Однак, висловлені зауваження та побажання носять дискусійний характер, а тому не мають суттєвого впливу на високу позитивну оцінку рецензованого дисертаційного дослідження. Робота, безсумнівно, містить значні наукові доробки та нові, раніше не захищені наукові положення. Отримані результати є раціональними для удосконалення організації професійної взаємодії вчителів закладу загальної середньої освіти з формування дослідницьких компетентностей учнів.

Повнота висвітлення результатів в опублікованих працях. Наукові положення, висновки і рекомендації, викладені в дисертації, достатньо повно висвітлені в опублікованих працях здобувачки. Аналіз змісту публікацій, які розкривають науковий зміст дисертації, свідчить, що їм притаманний конкретний і ціннісний характер, вони чітко аргументовані, узагальнення результатів педагогічного дослідження здійснено на належному методологічному рівні.

Результати дисертаційного дослідження відображено в 103 наукових і навчально-методичних працях. В 28 наукових працях відображено основні результати дослідження (19 – одноосібних), з яких: 6 статей в наукових виданнях, що входять до бази Web of Science Core Collection або Scopus, 20 статей у наукових виданнях, внесених до Переліку наукових фахових видань України, 2 розділи у колективних монографіях. У 75 працях додатково відображено наукові результати докторської дисертації, з них: 32 тези у матеріалах науково-практичних конференцій, 43 праці в інших виданнях.

Висновок. На основі вивчення поданої роботи констатуємо, що дисертаційна робота «Теоретико-методичні засади підготовки майбутніх вчителів початкових класів до розвитку рефлексії молодших школярів» є завершеною, самостійно виконаною науковою працею, для розвитку педагогічної науки має вагомe теоретичне й прикладне значення, заслуговує позитивної оцінки, відповідає «Порядку присудження та позбавлення наукового ступеня доктора наук» затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 1197 від 17 листопада 2021 р., а її автор, МИХАЛЬЧЕНКО Наталія Вячеславівна, заслуговує присудження наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти.

Офіційний опонент:

доктор педагогічних наук, професор
завідувач кафедри педагогіки, психології, початкової,
дошкільної освіти та управління закладом освіти
Закарпатського угорського університету
ім. Ференца Ракоці II

 О. А. Біда

підпис О. А. Біди засвідчую
Зав. від. кадрів Шімон
Закарпатський угорський університет
імені Ференца Ракоці II Шімон

Шімон Шімон ЛП.13